

ΚΕΙΜΕΝΑ

Κείμενο Ι: Μανόλης Ανδρόνικος, «Η αισιοδοξία της τέχνης»

*Ο Μ. Ανδρόνικος (1919-1992), καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, έφερε στο φως τον βασιλικό τάφο του Φιλίππου Β' στη Βεργίνα της Μακεδονίας. Ως διανοούμενος με πολυσχιδή ενδιαφέροντα, συνέγραψε εκτός από τα επιστημονικά του δημοσιεύματα και **δοκίμια** που απευθύνονται σε ευρύτερο κοινό.*

Θα ήταν **υπεροπτικό** να αποτολμήσουμε σ' ένα σύντομο σημείωμα την πολιορκία μιας τόσο δυσερμήνευτης έννοιας, όπως είναι η περίφημη «κάθαρση» του Αριστοτέλη, με την οποία ο αρχαίος σοφός ορίζει την **επενέργεια** της τραγωδίας στο θεατή. Μπορούμε να τη θυμηθούμε και να σκεφτούμε πως όχι μονάχα η τραγωδία, αλλά και κάθε άλλο δημιουργήμα της ανθρώπινης τέχνης προκαλεί μια κάθαρση στην ανθρώπινη συνείδηση, το καθένα με τον τρόπο του και στο βαθμό που η σχέση του έργου προς τον δέκτη το επιτρέπει. Ο δάσκαλος του Αριστοτέλη, ο Πλάτων, πιο ποιητικός στον λόγο του και ποιητής ο ίδιος, έγραψε κάποτε πως η επίδραση της τέχνης είναι σαν του καθαρού αγέρα που κατεβαίνει από τα βουνά και γεμίζει υγεία τα πνευμόνια του ανθρώπου. Κάθαρση και υγεία είναι στο βάθος δύο έννοιες ταυτόσημες, κι απ' αυτές γεννιέται, νομίζω, μια άλλη: η αισιοδοξία.

Δε χρειάζεται καμιά συλλογιστική προσπάθεια, για να κατανοήσουμε πως ο υγιής άνθρωπος είναι βασικά και τελικά αισιόδοξος. Ακόμα είναι αυτονόητο πως η αισιοδοξία αποτελεί μια **πρωταρχική** δύναμη στον αγώνα της ανθρώπινης ζωής. Όσο μάλιστα οι **αντιξοότητες** δυναμώνουν και πληθαίνουν, τόσο πιο πολύτιμη γίνεται η ψυχική **ρώμη** που καλείται να αντυπαλάσει μ' αυτές. Και η ψυχική ρώμη χωρίς αισιοδοξία δεν είναι δυνατό να υπάρξει. [...]

Έγραψε κάποτε κάποιος ποιητής για ένα φίλο του ζωγράφο: «Μαθαίνεις στους ανθρώπους πως είναι ωραίο να υποτάσσονται στην ευτυχισμένη ουτοπία, στο παιδικό όνειρο των διακοπών χωρίς τέλος, αλλά τους δίνεις επίσης την επιθυμία να τα δουν όλα, τους δίνεις το καθημερινό κουράγιο ν' αρνούνται να υποτάσσονται στα θνησιγενή φαινόμενα». Αυτό το κουράγιο είναι τελικά η μεγάλη προσφορά της τέχνης, που μας κάνει ικανούς ν' αντιμετωπίσουμε τις σκληρές ώρες της ζωής. Στο έργο της τέχνης, και η ομορφιά και η ασχήμια, και η χαρά και ο πόνος, και ο έρωτας και ο θάνατος αποχτούν μια νέα διάσταση και μια νέα μορφή. Ενώ στη ζωή μας όλα αυτά έχουν μιαν αυθαίρετη υπόσταση, παράλογη και ακατάληπτη, στη μεταστοιχειωμένη από την τέχνη μορφή τους κερδίζουν πάντα τη δικαίωση και μας μεταδίδουν αυτό που οι φιλόσοφοι της τέχνης ονόμασαν «αισθητική ηδονή», που πρέπει να είναι συνώνυμο με την αριστοτελική «κάθαρση», με τον καθαρό αγέρα του Πλάτωνα, με το «κουράγιο ν' αρνηθούμε την υποταγή στα θνησιγενή φαινόμενα» του Γάλλου ποιητή.

Αυτή η κάθαρση του ψυχικού μας κόσμου από τα αναρίθμητα και περίπλοκα πλέγματα σκορπά μια πνευματική και ψυχική αιθρία, γόνιμη και ευεργετική, γιατί στυλώνει ξανά την πίστη μας στον ίδιο τον εαυτό μας, στην ανθρώπινη ζωή και, ακόμα πιο πέρα, οδηγεί στη μέγιστη, κατά τον Παύλο, αρετή: την αγάπη, οπούθε πηγάζει η ώθηση για κάθε αληθινά μεγάλο έργο. Έτσι θεωρημένο, το έργο της τέχνης αποτελεί την κορυφαία και την πιο πολύτιμη προσφορά στην ιστορία των ανθρώπων.

Ακόμα, όταν αισθανθούμε αυτή τη βαθιά επίδραση που ασκεί, θα καταλάβουμε πως τελικά στο θέμα του ανήκει πολύ μικρό ποσοστό της λειτουργικής του διεργασίας, ενώ το μέγιστο απορρέει από τη μορφή του. Με απλούστερη διατύπωση: όχι το τι λέει, αλλά το πώς το λέει είναι που ασκεί τη ζείδωρη επίδραση που επισημάναμε. [...]

Από τους *Όρνιθες* ως το *Όνειρο θερινής νύχτας* και από τον *Οιδίποδα* ως τον *Βασιλιά Ληρ*, η απόσταση είναι απέραντη και συνάμα ασήμαντη. Η ευφροσύνη και το αβίαστο γέλιο της κωμωδίας, όταν πηγάζουν από έργα τόσο ευρύτερνα, μας οδηγούν σε μια λυτρωτική αισιοδοξία, που υπερβαίνει τη στιγμιαία διασκέδαση και διαποτίζει τα μύχια του είναι μας. Η μέθεξη στην τραγική περιπέτεια, η αναγκαστική συνοδοιπορία με το βασιλιά της Θήβας ή της Αγγλίας στο ματωμένο και δύσβατο δρόμο τους, ασκεί την ψυχή μας τόσο επίμονα, που στο τέλος αισθανόμαστε να ορθώνεται το ανάστημά μας με

την ίδια ηρωική αντοχή και πίστη στη ζωή, χωρίς φόβους και ασήμαντες ταλαντεύσεις για τις εφήμερες δυσκολίες. Μέσα από τη συγκλονιστική εμπειρία της τραγωδίας, όπου τελικά δικαιώνεται ακόμα και ο θάνατος, καταχτούμε μια αισιοδοξία βαθύτατη και ριζική, όχι πια ευφρόσυνη, αλλά «έμφρονα». [...]

Αν λοιπόν μπορεί το έργο της τέχνης να προσφέρει αυτή την αισιοδοξία, τότε το χρειαζόμαστε περισσότερο κι από την καθημερινή μας τροφή, το χρειαζόμαστε μάλιστα όχι μόνο στις εύκολες ώρες για συμπλήρωμα μιας άνετης ζωής, αλλά στις ώρες της σκληρής δοκιμασίας και της απελπισίας, όταν μας ζώνουν τα σκοτάδια, όταν θαρρείς πως «ελπίδες πια δεν έμειναν για νέες πάλι αυγές, τη νύχτα που είπες η στερνή πως θάχε μείνει», για να θυμηθούμε τον Γρυπάρη.

(Μ. Ανδρόνικος, *Παιδεία ή υπνοπαιδεία;*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1976, σελ. 157-161)

Κείμενο II: Οδυσσέας Ιωάννου, «Μόνο αισιόδοξη είναι η τέχνη»

Ο Οδυσσέας Ιωάννου (1967) είναι συγγραφέας και στιχουργός. Το παρόν άρθρο δημοσιεύτηκε στη δικτυακή πύλη in.gr στις 02.04.2019.

Διάβαζα μια κριτική για κάποια καινούργια ταινία γνωστού σκηνοθέτη. Στο τέλος η κριτική κατέληγε πως η ταινία πάσχει, γιατί εκείνο που σου αφήνει στο τέλος είναι ένα βαρύ πλάκωμα, μια σκοτεινιά δίχως καμία ανάσα. Αυτή βέβαια είναι μια προσωπική αίσθηση του γράφοντος και είναι πιθανό σε κάποιον άλλον να μην αφήνει αυτά τα χρώματα.

Αλλά δεν είναι αυτό το θέμα. Πριν από καμιά δεκαριά χρόνια θα διαφωνούσα με πάθος απέναντι σε όσους θεωρούν πως η τέχνη έχει υποχρέωση να είναι αισιόδοξη. Ο καλλιτέχνης δεν υπογράφει κανένα συμβόλαιο με κανέναν για το πώς θα μιλήσει και ο ρόλος του δεν είναι ενός δημόσιου παρηγορητή. Εχω αλλάξει. Τώρα πια θεωρώ πως δεν έχει κανέναν λόγο η τέχνη αν δεν είναι αισιόδοξη. Και εξηγούμαι αμέσως για να προλάβω παρερμηνείες.

Σε καμία περίπτωση δεν εννοώ πως πρέπει να καταπιάνεται με χαρούμενα θέματα ή να παρουσιάζει με έναν εμμονικό και κάπως μαρκετινίστικο τρόπο τη θετική πλευρά – κάτι τέτοιο είναι σχεδόν κόντρα στον πυρήνα της. Μια ταινία, ένα βιβλίο, ένα τραγούδι, ένας πίνακας, ένα θεατρικό μπορεί να καταπιάνεται με ό,τι πιο σκοτεινό και δυστοπικό μπορεί να γεννήσει η φαντασία του δημιουργού ή ακόμα και η ίδια η ζωή. Αν το έργο είναι σπουδαίο, που σημαίνει πως είμαστε ακόμη ικανοί να παράγουμε ομορφιά με τα πιο δύσμορφα υλικά, αυτό και μόνο είναι αισιόδοξο. Η παραγωγή ομορφιάς είναι η μόνη αισιοδοξία. Ένα κακοφτιαγμένο έργο, ακόμα κι αν φωνάζει πως όλα θα πάνε καλά, είναι ο ορισμός της απαισιοδοξίας.

Άρα η σπουδαία τέχνη δεν μπορεί με τίποτα να σου αφήνει στο τέλος ένα βαρύ πλάκωμα μόνο, να σου κρατάει για ώρα το κεφάλι μέσα σε μια τρύπα χωρίς φως και οξυγόνο και ξαφνικά να πέφτουν τίτλοι τέλους. Ακόμα κι όταν η πρόθεση του δημιουργού είναι να προκαλέσει αντίδραση μέσα από τη συνειδητή επιλογή του πιο εφιαλτικού σεναρίου – και δεν έχει κάνει στυλ και επάγγελμα την πρόκληση για την πρόκληση – το κέρδος είναι η συγκίνηση, με την έννοια της κινητοποίησης (Έχουμε παρερμηνεύσει τη λέξη και την έχουμε ταυτίσει με το κλάμα, ενώ το βασικό συνθετικό της είναι η κίνηση.)

Ας μη γελιόμαστε, ένας άνθρωπος που πραγματικά θεωρεί πως δεν υπάρχει καμία ελπίδα ούτε χρόνος για αντιστροφή δεν κάθεται να φτιάξει ένα έργο, κρύβεται στη γωνιά του περιμένοντας το τέλος. Οποιοσδήποτε δημοσιοποιεί κάτι σημαίνει πως ψάχνει συνομιλητές, θεατές, αναγνώστες, κοινό, βλέπει προοπτική, χρόνο, μέλλον, δεν ψάχνει παρέα για να περάσουν μαζί την τελευταία νύχτα της ανθρωπότητας – αυτή την παρέα την έχουμε βρει. Από το πόσο σημαντικός, ταλαντούχος, ικανός είναι θα κριθεί το τελικό πρόσημο της αισιοδοξίας ή της απαισιοδοξίας. [...]

Κείμενο III: Νικηφόρος Βρεττάκος, «Αν δε μου 'δινες την ποίηση Κύριε»

Αν δε μου 'δίνες την ποίηση, Κύριε,
δε θα 'χα τίποτα για να ζήσω
αυτά τα χωράφια δε θα 'ταν δικά μου.
Ενώ τώρα ευτύχησα να 'χω μηλιές,

να πετάξουν κλώνους οι πέτρες μου,
να γιομίσουν οι φούχτες μου ήλιο,
η έρημος μου λαό,
τα περιβόλια μου αηδόνια.
Λοιπόν πώς σου φαίνονται; Είδες
τα στάχια μου, Κύριε; Είδες τ' αμπέλια μου;
είδες τι όμορφα που πέφτει το φως
στις γαλήνιες κοιλάδες μου;
Κι έχω ακόμη καιρό!
Δεν ξεχέρωσα όλο το χώρο μου, Κύριε.
Μ' ανασκάφτει ο πόνος μου κι ο κλήρος μου μεγαλώνει.
Ασωτεύω το γέλιο μου σαν ψωμί που μοιράζεται
Ωστόσο
Δεν ξοδεύω τον ήλιο σου άδικα.
Δεν πετώ ούτε ψίχουλο απ' ό,τι μου δίνεις
γιατί σκέφτομαι την ερμιά και τις κατεβασιές του χειμώνα.
Γιατί θα 'ρθει το βράδυ μου. Γιατί φτάνει όπου να 'ναι
το βράδυ μου, Κύριε, και πρέπει
να 'χω κάμει πριν φύγω την καλύβα μου εκκλησιά
για τους τσοπάνηδες της αγάπης.
(Από τη συλλογή *Ο χρόνος και το ποτάμι*, 1957. Πηγή: *Η εκλογή μου – ποιήματα 1933-1991*, εκδ. Ποταμός, 2008)

ΘΕΜΑΤΑ

ΘΕΜΑ Α

Να αποδώσετε συνοπτικά (60 – 80 λέξεις) τις απόψεις που διατυπώνει ο συγγραφέας στο κείμενο Ι (15 μ.)

ΘΕΜΑ Β

Ερώτημα 1^ο

α) Να αντικαταστήσετε με συνώνυμες τις ακόλουθες λέξεις των δύο πρώτων παραγράφων του κειμένου Ι: *υπεροπτικό, επενέργεια, πρωταρχική, αντιξοότητες, ρώμη* (5 μ.).

β) Ποιο ρηματικό πρόσωπο κυριαρχεί στη 2^η παράγραφο του κειμένου ΙΙ; Να ερμηνεύσετε την επιλογή του συγγραφέα (10 μ.).

Ερώτημα 2^ο

Να αναγνωρίσετε τον/τους τρόπο/ους ανάπτυξης της 4^{ης} παραγράφου του κειμένου Ι και τον/τους τρόπο/ους πειθούς που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στην ίδια παράγραφο (10 μ.).

Ερώτημα 3^ο

Να συγκρίνετε τα Κείμενα Ι και ΙΙ ως προς την πραγμάτευση του θέματος «τέχνη και αισιοδοξία». Πιστεύετε ότι ο συγγραφέας του δεύτερου κειμένου συμπλέει με τις θέσεις που διατυπώνονται στο πρώτο κείμενο, αντιτίθεται σε αυτές ή προσεγγίζει το θέμα από άλλη οπτική γωνία; (15 μ.)

ΘΕΜΑ Γ

Στο κείμενο ΙΙΙ είναι για το ποιητικό υποκείμενο η ποιητική τέχνη πηγή αισιοδοξίας; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας, συνθέτοντας ένα ερμηνευτικό σχόλιο 100 – 200 λέξεων (15 μ.).

ΘΕΜΑ Δ

Σε ένα άρθρο 300 – 400 λέξεων που θα δημοσιευτεί στην ιστοσελίδα του σχολείου σας, να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους η τέχνη κατέχει δευτερεύουσα θέση στη σύγχρονη σχολική εκπαίδευση και να προτείνετε τρόπους με τους οποίους το σχολείο θα μπορούσε να συμβάλει στην αισθητική καλλιέργεια των μαθητών (30 μ.).

